

MEMY A VĚDA

Josef Jelen

Příspěvek je na dané téma jen poznámkou a vlastně je spíše otázkou než sdělením.

Genetika je dnes velice úspěšnou vědou, která má své významné místo v celém systému biologických věd. V návaznosti na chemické a fyzikální jevy na úrovni molekul DNA je schopna analyzovat strukturu, roli a evoluci genů. Dokonce usiluje o to chápat biologickou evoluci především jako evoluci právě genovou. Lze sledovat prodloužení genetiky i do evoluce člověka, vývoje jeho mozku a snad i do evoluce povahy sociální.

A tu se snaží převzít otěže disciplína zvaná memetika [1]. Memy jsou v ní novým typem evolučních replikátorů s obvyklými rysy ve hře: obměna, soutěž, přežití, replikace atd. Memetika se nabízí jako úspěšný přístup při studiu společenských a kulturních jevů. Jako přesvědčivé „infekční“ memy se nabízí kupř. zvyklosti, názory, móda, melodie ...

Někdy se objevuje snaha podepřít tento přístup jinými, přírodovědnými disciplínami, které mají blízko k evolučním procesům vytváření struktur, samoorganizaci, komplexnosti ap., jako jsou např. některé části kybernetiky, synergetika, teorie deterministického chaosu, geometrie fraktálů atp. Hledání souvislostí a vazeb je záslužné a přínosné, nesmí však být založeno jen na novosti, atraktivnosti, nesnadné průhlednosti či prostě na neúplném pochopení atp.

Při návaznosti biologických a společenských přístupů na popis fyzikální povahy bývá problém převodu vztahů založených na kauzálním pohledu „protože–tedy“ a vztahů vyjádřených účelově „aby–tedy“. To je ovšem problém hlubší, problém hierarchičnosti, emergentních pojmů atd.

Jazyk memetiky se zdá být bližší právě přístupu kauzálnímu spíše než účelovému. Někdy lze oba přístupy kombinovat. I sama fyzika úspěšně využívá vedle kauzálního popisu (v Newtonově mechanice je kupř. síla příčinou změny pohybu) i popisu variačního (pohyb se děje tak, aby při cestě ze stavu počátečního do stavu konečného byl extremalizován funkcionál veličiny zvané akce).

Vážnou otázkou pro memetiku je dotaz: „Co je to vlastně mem?“ Odpověď: „Svébytný replikátor, který ...“ vyžaduje pokračování a další rozbor. Často uváděné: „Element informace“, „určité množství informace“ ap. přivádí ovšem k otázce další: „Co je to vlastně informace?“ Tady už odpověď snadná není. Teorie informace vzniklá z potřeby přenosu zpráv, jejich kódování, zajištění jejich odolnosti proti šumu atd., vedla k definování množství informace. Nejsou v ní však dobře zahrnuty její relativní, vztahové aspekty: účel, význam, hodnota atp.

Z fyzikálního hlediska je pojem informace jedním z rozhodujících pro interpretaci kvantové teorie a lze očekávat, že ve fyzice budoucnosti to bude dokonce pojem klíčový. Tyto problémy by nás však neměly vzdálit od našeho původního tématu.

Příspěvek nese název Memy a věda. To můžeme chápat jako dvě otázky: „**Je věda (jen) souborem memů?**“ a „**Je memetika (novou) vědou?**“

K analýze metodologie a filozofie vědy ve 20. století významně přispěli T. Kuhn [2] a K. Popper [3]. Kuhn zdůrazňoval, že věda v určitém období přijímá jisté paradigma a v jeho rámci formuluje a zkoumá jí kladené otázky. Změna paradigmatu obvykle přichází náhle, revolučně, když se možnosti starého přístupu vyčerpaly tváří v tvář novým pozorováním. To ovšem není nic špatného a divného. Otázky, samozřejmě, klademe tak, abychom jim rozuměli a využíváme prostředků, které se dříve osvědčily. Když nelze pokračovat, dojde ke změně, a to třeba i základních a nosných představ teorie. Ale ne ke změně jakékoli, nikoli ke změně svévolné. Změna má dobré důvody, musí přinést nové úspěchy (a zachovat staré, ovšem).

Věda není prostě jen něco jako móda krátkých či dlouhých sukní a úzkých či širokých nohavic.

K. Popper dokazoval, že věda nenalézá poslední a nezvratné pravdy, ale jen pravdy přibližné a dočasné, a že její tvrzení nemusejí být vždycky formulována tak, aby je bylo možné testovat („ověřovat“) a tedy i vyvrátit (falzifikovat). Proto je věda v dobrém smyslu „poznáním“ a její poznatky jsou základem rozvoje technických změn. Příkladů snad není třeba uvádět mnoho. Kupř. fyzika studiem elektromagnetických jevů v 19. století předpověděla existenci elektromagnetických vln. Dnes máme rádio, televizi, dálková navádění raket k cestě na Měsíc (ale i na nepřátelské cíle), lasery, mobilní telefony... Je třeba přesvědčivějších argumentů, dokládajících, že věda je opravdu poznáním „čehosi“, že není jen nezávazným obecně přijatým „vyprávěním“?

Nelze souhlasit s postmoderním názorem, že lze přijmout vcelku cokoli. K soutěži ano (i kdyby to vypadalo překvapivě a divně), ale vědeckou metodou je kritická racionalita (vědomá si ovšem svých omezení, kupř. omezenosti axiomatickým přístupů – Gödel).

Můžeme-li strukturu vědy a její rozvíjení vyjádřit v terminologii memů, pak tato evoluce, v níž něco mizí a něco přežívá a je aplikováno (!), činí rozvoj vědy procesem velice svébytným!

Člověk není ovšem tvorem jenom racionálním. Miluje mýty. Zná, či spíše cítí, svá omezení a chce je překročit. Táhne k symbolům. Na hroby svých blízkých klade dary, květiny... Touží uniknout svým, racionality vyjevovaným, omezením. Potud je vše asi v pořádku.

Bohužel, člověk je mnohdy ochoten zapřít i tu základní racionalitu, která jej vynesla na vrchol hierarchie živých tvorů. Přes přesvědčivé výsledky novodobé vědy, kterých běžně užívá, je často ochoten věřit v astrologii, numerologii, pyramidologii, léčení nemocí drahými kameny atp. Takováto „nakřlivá“ lehkomyšlnost a neodpovědnost v myšlení, najde-li své místo ve správě věcí veřejných a v politice, může být velice nebezpečná. Může vést kupř. k militarizmu, nacionalizmu, náboženskému fanatizmu a podobným jevům.

Snadné napodobování a všetečné prozkoumávání všech otevřených zákoutí, které tvora Homo sapiens vlastně v evoluci vynesly na vrchol přírody mohou vést i k jeho pádu. O některých varovných aspektech této možnosti jsme se zmínili na semináři k miléniu 2000 [4]. Věda a technika daly člověku moc. Až příliš moci. Umožňují mu přetvářet (nejen popisovat, ale opravdu přetvářet) celé své životní prostředí a podmínky své existence.

Memy předávané v lidských myslích a procházející rychlým (i horizontálním) šířením a vývojem mohou být „sobecké“ a „slepé“ a neregistrují včas hrozící nebezpečí. To, co bylo kdysi člověku k užtku a prospěchu, může dnes přivodit i vážná rizika, která neumíme a nechceme včas dohlížet.

Umožní-li nám „memetika“ podívat se na naše myšlení a jednání, včetně rysů sobeckosti, hlouposti a pošetilosti, hlouběji a nezaujatěji a jakoby více „zvnějšku“, než obvykle činíme, dokáže tím velmi mnoho.

Umožní-li teorie memů společenskovedné a kulturní studie přivést blíže k vědě přírodní, dokáže, že je plnohodnotnou vědou.

Věda přírodní ovšem nejen popisuje a „vypráví“, ale musí také umět nalézat souvislosti, „rozumět“ a činit „předpovědi“, takové testovatelné předpovědi, které v přírodovědě právě vedou k aplikacím a k využití v technice.

Podaří-li se memetice v jistém smyslu „zobjektivnit“ a přírodní vědě přiblížit chápání kulturních a společenských jevů, může přinést zásadní užitek. Pak bude opravdu vědou a vědou velice záslužnou. Je to ale vůbec možné, není tu nevyhnutelná uzavřenost v sebe sama?

A lze-li to, dokáže to? Nebo je memetika spíše jen vtipnou hrou se slovy, která však ve svých možnostech ve srovnání s tradičními společensko-vědními a kulturně-vědními přístupy nic navíc vlastně nepřináší?

Odpověď na tuto otázku nám asi přinese až její další rozvoj.

Literatura:

- [1] Blackmoreová, S., *Teorie memů. Kultura a její evoluce*. Portál 2000
- [2] Kuhn, T.S., *Struktura vědeckých revolucí*, Praha, Oikúmené 1997
- [3] Popper, K., *Logika vědeckého bádání*, Praha, Oikúmené 1997
- [4] Jelen, J., *Přežije člověk rok 3000?* v *Milénium vědy a filozofie*, Ed. Nosek, J., *Filosofia* 2002, s. 71, s. 136